

ANTE MILOSEVIC

RANOSREDNOVJEKOVNI GROB IZ BITELIĆA

UDK 903.5:653:(497.13)
Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper

Ante Milošević
Y — 58230 Sinj
Muzej Cetinske krajine

Nedavno obrađenim i sistematiziranim grobnim nalazima ranog srednjeg vijeka s područja Cetinske krajine¹ ovom prilikom dodajemo još jedan pronađen u selu Bitelić, udaljenom oko 10 km sjeverno od Sinja. Nalaz predstavlja slučajno otkriven grob na položaju »Podvornice« nedaleko mosta na Panju (Tab. I), na obradivoj padini brijega koja se blago spušta od prostrane bitelićke visoravni ka desnoj obali Cetine (Tab. II, 2). Grob je otkriven prilikom preoravanja oranice Ilije Đapića pok. Marka (kat. čest. 4172/1 K. O. Gornji Bitelić) u svibnju 1983. godine. Tom prilikom je uništen znatan dio arhitekture groba i iz njega su bile izvađene dvije keramičke posude. Zaštitnim istraživanjem u studenom 1983. godine utvrđen je preostali dio grobne arhitekture, ostaci jednog pokojnika, te kao prilozi u grobu još jedan čitav željezni nož, ulomak drugog većeg i komad kremenca.²

Grob je pravokutnog oblika orijentiran istok—zapad s malim otklonom ka sjeveru. Bio je ukopan na dubini od 92 cm, dužina mu je 227 cm, a prosječna širina oko 70 cm. Južna bočna strana mu je bila zidana od neobrađenog kamena, a ostale od okomito posađenih ploča od vapnenca (Tab. II, 3). Takvim pločama bio je i pokriven i dijelom popođen. Svo kamenje južnog obložnog zida, te spojevi ostalih obložnih i pokrivnih ploča, bili su spojeni i oblijepljeni debelim nanosima masne sive gline. Istom glinom mu je bilo zaravnjeno i dno. U grobu je u ispruženom položaju na leđima bila pokopana odrasla osoba (muškarac 30—35 god.), glavom na zapadu i ruku ispruženih niz tijelo. Skelet je osrednje sačuvan, ukupne dužine 169 cm. Uz lakat lijeve ruke pokojnika pronađen je jedan manji željezni nož, ulomak drugog većega i komadić

¹ A. Milošević, Novi ranosrednjovjekovni grobni nalazi iz Cetinske krajine, Cetinska krajina od prehistorije do dolaska Turaka, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 8, 1984, 181—220.

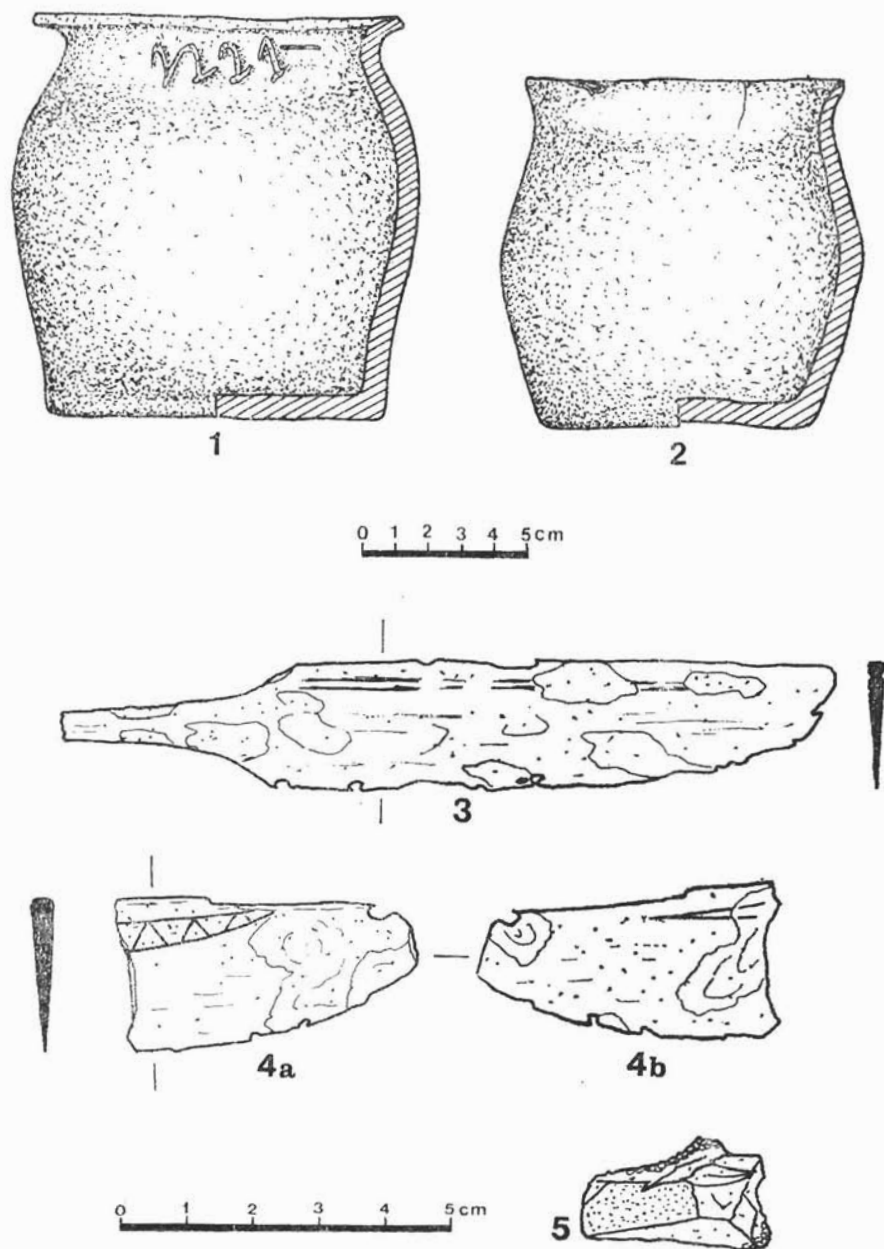
² Istraživanja su izvršena 3. i 4. studenog 1983. godine. Dokumentaciju i nalaze čuva Muzej Cetinske krajine u Sinju. Kako je u vrijeme naših istraživanja oranica već bila zasijana žitaricama, vlasnik nije bio suglasan da izvršimo opsežnija istraživanja s namjerom da utvrdimo radi li se na ovom nalazištu o usamljenom ukopu ili možda o cijelom groblju. Ograničili smo se samo na manju površinu, toliko da otkopamo grob za koji nam je točno rečeno gdje se nalazi.

kremena. Od nalaznika smo saznali da su dvije keramičke posude bile položene sa strana nogu uz stopala pokojnika (crtež 1). S obzirom na karakter i položaj nalaza u grobu, očito je da su svi prilozi uz pokojnika položeni naknadno, nesumnjivo u vezi s poganskim obredom pokapanja.

Keramičke posude iz biteličkog groba međusobno se razlikuju i oblikom i veličinom. Veća keramička posuda ima jako razvraćen obod otvora s ravnomjerno i oštro odrezanim rubom (crtež 2/1, Tab. III, 1). Preko vrlo uvučenog vrata prelazi u loptasti trbuh koji se prema ravno odrezanom dnu neznatno sužuje. Na vratu posude je urezan znak lončara. Visina joj je 11,9 cm, promjer otvora 11,1 cm, trbuha na najširem dijelu 12,3 cm, a dna 9,7 cm. Manja keramička posuda ima slabo razvraćen obod otvora stanjenog i ovalno oblikovanog ruba (crtež 2/2,

Crtež 1. Ranosrednjovjekovni grob iz Bitelića. — *Frühmittelalterliches Grab aus Bitelić*

Crtež 2. Nalazi iz groba: 1, 2 — keramičke posude; 3 — željezni nož; 4a, 4b — ulomak željeznog noža; 5 — kremen. — Grabfunde: 1, 2 — keramische Gefäße; 3 — eisernes Messer; 4a, 4b — Fragment eines eisernen Messers; 5 — Feuerstein

Tab. III, 2). Preko kratkog nenaglašenog vrata prelazi u bikonično naglašen trbuh koji se prema dnu znatnije sužuje. Dno posude je prema sredini malo uvučeno. Visina je te posude 10,8 cm, promjer otvora 9,8 cm, trbuha na najširem dijelu 11,2 cm, a dna 8,1 cm.

Željezni nož ima relativno široku oštricu, ravan hrbat, prema vrhu povijeno sječivo i trn za nasad drška (crtež 2/3, Tab. III, 3). Uz ravan hrbat oštrice su, s jedne strane, jedno žljebasto i, s druge su dva žljebasta udubljenja. Dobro je sačuvan. Ukupna dužina mu je 11,8 cm, a najveća širina oštrice 1,9 cm. Ulomak drugog noža pripada nešto većem primjerku (crtež 2/4a, 4b, Tab. III, 4), a zbog sačuvana urezanog ornamenta na oštrici uz ravni hrbat i profilirani vrh šteta je što nije cjelovito sačuvan. Veličina sačuvanog ulomka je 4,5 x 2,3 cm. Ukraši na oštrici tvore dvije urezane pruge koje se prema vrhu noža spajaju i savijaju prema hrptu. Međuprostor im ispunjava jednostruka ukucana cikcak-pruga. Sličan ornament je bio izveden i na drugoj strani oštrice, ali je slabije sačuvan. Uz te predmete pronađen je i komadić kremana (crtež 2/5, Tab. III, 5). Veličina mu je 2,9 x 1,6 x 1,3 cm.

Za datiranje i kulturno opredjeljenje nalaza iz biteličkog groba posebno su indikativne keramičke posude i njihov položaj unutar groba. Uočljivo je da imaju sve bitne značajke ranosrednjovjekovne keramike u Dalmaciji.³ Uobičajenog su oblika i bez ukrasa, rađene na spororotirajućem lončarskom kolu tehnikom gnjetenja i zaglađivanja, što se može zaključiti po neravnomjerno debelim stijenkama posuda, neravnim s unutrašnje i zaglađenim s vanjske strane. Izrađene su od slabo pročišćene gline miješane sa zrcima pijeska i kalcita. Veća količina te smjese stavljena je u dna posuda da se pri obradi ne bi lijepile na lončarsko kolo. Dobro su, ali neravnomjerno pečene, što očituje pečenje na otvorenoj vatri.

Zbog urezanog znaka na vratu posude, posebno je zanimljiva veća keramička posuda iz groba u Biteliću. Već je uočeno da su takvi znakovi značajka samo dalmatinske ranosrednjovjekovne keramike, bez ikakvih analogija u ostalom slavenskom svijetu onoga vremena.⁴ Nesumnjivo, zbog te činjenice, takvu pojavu na ranosrednjovjekovnoj keramici u Dalmaciji treba tumačiti kao antičku i kasnoantičku baštinu, a analogije joj možda vidjeti u radioničkim utisnutim pečatima na mnogobrojnim i raznovrsnim keramičkim oblicima, poglavito na amforama i pitosima. Što bi u ranom srednjem vijeku takvi znakovi trebali značiti, sadašnjim stupnjem istraženosti nije moguće pouzdano razjasniti. Analogno kasnijim nalazima slavenske srednjovjekovne keramike,⁵ uvjerenja sam da predstavljaju radioničke oznake lončara, premda za objašnjenje te pojave postoje i druge mogućnosti (npr. oznaka naručioća, znak s magijskim značenjem i sl.⁶).

³ D. Jelovina, Starohrvatske nekropole na području između rijeka Cetine i Zrmanje, Split 1976, 131—134; J. Belošević, Materijalna kultura Hrvata od VII do IX stoljeća, Zagreb 1980, 109—115.

⁴ J. Belošević, nav. dj., 111.

⁵ V. Nekuda, K otázce značek na středověké keramice na Moravě, *Acta musei Moravie*, L, 1965, 109—142; V. Nekuda — K. Reichertova, Středověká keramika v Čechách a na Moravě, Brno 1968, 51—98.

⁶ J. Belošević, nav. dj., 111.

Keramičke posude ranoga srednjeg vijeka s takvim znakovima na području Dalmacije do sada su pronađene na nekoliko lokaliteta.⁷ Uočljiva je koncentracija takvih nalaza u neposrednom zadržarskom zaleđu, u okolici Nina i u Kašiću, iz grobova nekoliko vjerojatno istovremenih nekropola na području jednog ranosrednjovjekovnog naselja. Je li se takvim oznakama na keramičkim posudama željelo upozoriti na postojanje nekoliko različitih radioničkih središta u pojedinim naseljima, ili možda na keramičke oblike importirane iz drugih sredina,⁸ pitanje je koje će još uvijek ostati otvoreno, barem do trenutka izvedbe opsežnijih arheoloških istraživanja u samim naseljima. Ne treba, naime, zaboraviti da gotovo sva do sada pronađena ranosrednjovjekovna keramika u Dalmaciji, s izuzetkom 2—3 nalaza iz Nina⁹ i s Bribira,¹⁰ predstavlja isključivo grobne nalaze.

Uočljivo je nadalje da su svi ti znakovi međusobno vidno različiti.¹¹ Mahom su izvedeni ravnim urezanim linijama na truhu posuda u različitim kombinacijama: obične ravne crte, slova »X« samostalno ili u kombinaciji s ravnim crtama, motiv grančice, ili znakovi u obliku monograma.¹² Ti posljednji su posebno zanimljivi, jer izvedbom upozoravaju na kasnoantičku tradiciju.¹³ Bitulički nalaz se, međutim, izvedbom i oblikom od njih razlikuje. Izveden je zakrivljenim oblim crtama, za razliku od svih ostalih koji su isključivo pravolinijski. Tvore ga dva znaka u obliku kurzivnih minuskulnih slova »n« (crtež 3). Pretpostavljamo da su to inicijali lončara, a potvrdu toj pretpostavci vidimo u ravnoj crti na kraju znaka koja možda predstavlja oznaku suspenzije, česte u kasnoantičkim pisanim i epigrafičkim spomenicima.¹⁴

Za proučavanje ranosrednjovjekovne dalmatinske materijalne kulture, značajan je i nalaz ulomka željeznog noža. Izvan je svake sum-

⁷ Isti, T. LVII/3, LXIII/1—7, LXV/1—8; Isti, La nécropole paléocroate Stankovci — Benkovac, *Inventaria archaeologica*, II (20), 1975, Y 198/2.

⁸ Možda čak i iz bizantskih centrala na obali (Zadra?). Ta pretpostavka samo na prvi pogled može se činiti čudna, ali nije sasvim nemoguća, posebno s obzirom na uočljivu tipološku ujednačenost svih keramičkih posuda s takvim oznakama. U tom smislu vrlo je zanimljiv urezani znak na posudi iz Stankovca s nekropole kod Klarića kuća. Sva ova nekropola grobnom arhitekturom i posebno grobnim priložima (koštani češalj, željezno šilo, keramički oblici) upozorava na vrlo jake kasnoantičke tradicije i vjerojatno je treba datirati polovicom 7. st. Vežano uz problematiku porijekla posuda s urezanim znakom lončara, zanimljivo je navesti i podatak da su takve posude u grobu uvijek nađene samostalno, a iznimno s još jednom keramičkom posudom ili željeznim nožem. U dva slučaja (na Ždrijacu) u grobovima s ovakvim posudama nađeni su i željezni čavli antičkih odlika. Je li ta evidentna ujednačenost u grobnom inventaru običan slučaj, ili pak treba značiti kronološku ili neku drugu odrednicu, pitanje je na koje još uvijek nije moguće iznaći zadovoljavajući odgovor.

⁹ Isti, 81—82.

¹⁰ J. Korošec, Dva zanimljiva fragmenta keramike ranog srednjeg vijeka na Bribiru, *SHP*, III, ser., sv. 10, 1968, 7—10.

¹¹ J. Belošević, nav. dj., T. LXV/1—8.

¹² Isti, 111.

¹³ Usporedi radioničke pečate u obliku monograma na kasnoantičkim amforama pronađenim u okolici Zadra i Nina u Z. Brusić, Podmorska arheološka istraživanja kod Nina, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 19, 1972, 247, 249, T. VIII, 3, XI, 1, 2.

¹⁴ J. Stipišić, Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi, Zagreb 1972, 45—49.

nje, s obzirom na to da je uz njega nađen i komadić kremenja, pretpostavka da je sekundarno služio kao kresivo. Zanimljiv je zbog činjenice da je primarno vjerojatno pripadao bojnog nožu s profiliranim vrhom i ukrašenom oštricom s obiju strana. Takvih primjeraka željeznih noževa u grobovima ranog srednjeg vijeka u Dalmaciji, uprkos činjenici

Crtež 3. Lončarski znak na keramičkoj posudi iz Bitelića. — *Töpferzeichen auf einem keramischen Gefäß aus Bitelić*

da oni čine najbrojniji i najčešći njihov inventar,¹⁵ do sada nije pronađeno, pa ovaj primjerak iz groba u Biteliću, iako samo fragmentarno sačuvan, ima posebnu važnost. Uvažavajući ovu konstataciju, i činjenicu da je u grobu nađen u sekundarnoj upotrebi, nužno se nameće pitanje je li taj nalaz odista izvorno pripada materijalnoj kulturi ranog srednjeg vijeka? Može se naime pretpostaviti da je iskonski pripadao i kasnoantičkom kulturnom krugu, kao što je to bio slučaj s nalazima i u drugim ranosrednjovjekovnim grobovima Cetinske krajine u kojima je pronađeno antičkih željeznih predmeta u istoj sekundarnoj upotrebi (npr. u grobu 5 u Lučanima u sekundarnoj upotrebi kao kresivo pronađen je ulomak željeza i antički čavao).¹⁶ Potvrdu takvoj pretpostavci vidimo u analognom nalazu bizantskog kratkog bojnog noža nađenog u grobu 7 ranosrednjovjekovne nekropole na Vrh kod Brkača u Istri, kojemu su brončani okovi korica ukrašeni sličnim urezanim geometrijskim motivima.¹⁷

Svi ovi navodi, dakle, omogućuju pretpostavku relativno ranog datiranja groba iz Bitelića, ali su svi više-manje isključivo u domeni pretpostavki. Neosporno je, međutim, da cjelokupni inventar biteličkog groba, prema rezultatima istraživanja dosadašnjih takvih položaja u Dalmaciji, pripada skupini ranosrednjovjekovnih nalaza, sličnim primjercima registriranim na nizu lokaliteta kopnenog dijela srednje i sjeverne Dalmacije, posebice na njezinu teritoriju omeđenom rijekama Cetinom i Zrmanjom.¹⁸ Svi do sada pronađeni nalazi takva karaktera mahom su

¹⁵ D. Jelovina, nav. dj., 121—122; J. Belošević, nav. dj., 117—118.

¹⁶ A. Milošević, Srednjovjekovna nekropola u »Barama« u Lučanima kod Sinja, SHP, III. ser., sv. 14, 1984, 292, Tab. VII, 8.

¹⁷ B. Marušić, Ranosrednjovjekovna nekropola na Vrh kod Brkača, *Histria Archaeologica*, 10, 2, 1979, 118, 135, Tab. I, 7.

¹⁸ J. Belošević, Materijalna kultura, 67—72.

Sl. 1. Karta sinjske okolice s ucrtanim položajem nalaza. — Karte der Umgebung von Sinj mit eingezeichneter Lage der Funde

Sl. 2. Položaj nalaza ranosrednjovjekovnog groba iz Bitelića. — *Lage der Funde aus dem frühmittelalterlichen Grab aus Bitelić*

Sl. 3. Ranosrednjovjekovni grob iz Bitelića. — *Frühmittelalterliches Grab aus Bitelić*

1

3

2

4

5

Nalazi iz groba: 1, 2 — keramičke posude; 3 — željezni nož; 4 — ulomak željeznog noža; 5 — kremen (foto: Ž. Bačić). — Grabfunde: 1, 2 — keramische Gefäße; 3 — eisernes Messer; 4 — Fragment eines eisernen Messers; 5 — Feuerstein (Foto: Ž. Bačić)

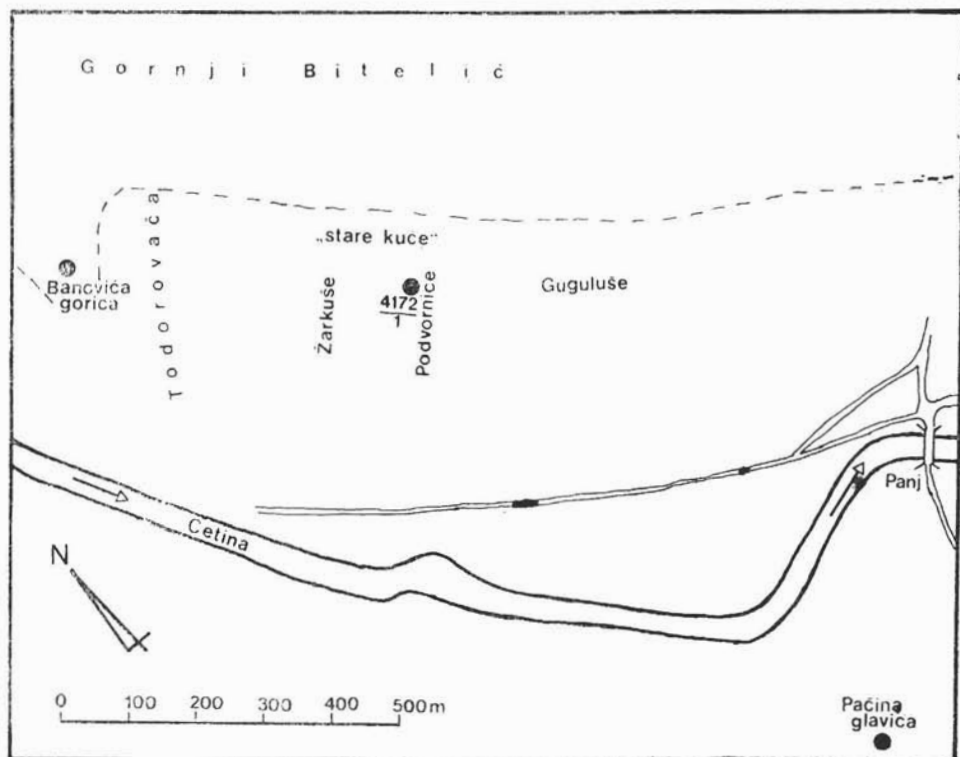
Sl. 1. Krstača na »Banovića Gorici«. — *Kreuz auf »Banovića Gorica«*

Sl. 2. Pločasti stećak na »Banovića Gorici«. — *Plattenartiger Grabstein »stećak« auf »Banovića Gorica«*

datirani u vrijeme od polovice 7. do kraja 9. ili početka 10. st.,¹⁹ odnosno u 8. i prvu polovinu 9. stoljeća.²⁰ U iščekivanju pouzdanijih elemenata za datiranje groba iz Bitelića, zadovoljili bismo se zasad njegovom datacijom u širi predloženi vremenski okvir od polovice 7. do 9. stoljeća.

Više pouzdanijih podataka za njegovo datiranje mogu, međutim, pružiti opsežnija arheološka istraživanja koja budu obavljena na ovom nalazištu i u njegovoj neposrednoj blizini. U tom smislu vrlo je zanimljiva arheološka topografija cijele mikroregije (crtež 4). Naime, nedaleko mjesta nalaza ovog groba, na položaju »Banovića gorica« nalazi se još srednjovjekovnih grobova. Prema njihovim nadzemnim oznakama suditi je da pripadaju kasnom srednjem vijeku. Groblje pripada do sada neregistriranom nalazištu takvih odlika s pet vrlo zanimljivih pločastih stećaka i s jednom krstaćom (Tab. IV, 1). Svi pločasti stećci su po cijeloj gornjoj površini ukrašeni identičnim geometrijskim ornamentom (Tab. IV, 2), što je vrlo rijetka pojava u okviru kasnosrednjo-

Crtež 4. Topografska skica arheoloških nalazišta. — *Topographische Skizze der archäologischen Fundorte*

¹⁹ D. Jelovina, Ranosrednjovjekovno groblje na lokalitetu »Brig« kod izvora Zduša nedaleko Vrlike, *SHP*, III. ser., sv. 13, 1983, 111—113.

²⁰ J. Belošević, nav. dj., 114.

vjekovne umjetnosti na stećcima, pa stoga ovo groblje svakako zaslu-
 žuje posebnu arheološku pozornost. Zanimljivo je da su na prostoru
 toga groblja između grobova vidljivi i ostaci zidova vezanih žbukom,
 vjerojatno starije (kasnoantičke?) arhitekture. Cjelokupni položaj je
 inače vrlo dominantan. Istočnim krajem veže se na biteličku visoravan,
 južnu stranu mu štiti duboka jaruga »Todorovača« i u njoj nekoliko
 pripećaka s ostacima pretpovijesnih kremenih artefakata,²¹ a ostala dva
 se strmije spuštaju prema polju i Cetini. Grobovi prema opisu bliski
 srednjovjekovnim pronađeni su i jugoistočno od nalazišta na kojemu
 smo istraživali ranosrednjovjekovni grob, na položaju zvanom »Gugu-
 luše«. Vrlo zanimljivo arheološko nalazište je i toponim »Stare kuće«
 sasvim blizu toga položaja. Po pričanju mještana na tom položaju su
 pri obradi zemlje otkopani ostaci zidova kuća građeni od loše obrađenog
 kamena vezanog glinom, te »trapovi« (spremišta za hranu ukopana u
 zemlju) od pečene zemlje. Činjenica da je kamenje vezano glinom, s
 obzirom na adekvatan nalaz u susjednom grobu i slične nalaze na širem
 području Dalmacije,²² možda indicira i ostatke ranosrednjovjekovnog
 naselja, te bi istraživanje toga nalazišta moglo pružiti dragocjene spo-
 znaje o još uvijek sasvim nepoznatim naseljima ranoga srednjeg vijeka
 u Dalmaciji. U širem kontekstu zanimljiv je i arheološki lokalitet na
 »Paćinoj« ili »Bošnjakovoj glavici« na suprotnoj obali Cetine nedaleko
 mosta na Panju, na kojoj ima ostataka srednjovjekovnih grobova i ste-
 ćaka, a pretpostavlja se i postojanje ranosrednjovjekovne crkve.²³

Arheološka istraživanja svih tih nalazišta od izvanrednog su značenja
 za proučavanje srednjovjekovne prošlosti Dalmacije, a Cetinske krajine
 posebno. Je li se na »Banovića gorici« nalazio možda kakav kasnoantič-
 ki refugij izravan nasljednik kojega bi bilo ranosrednjovjekovno nase-
 lje na položaju »Stare kuće«, te u neprekinutom kontinuitetu ranosred-
 njovjekovna crkva i kasnosrednjovjekovna groblja na navedenim nalazi-
 štima, pitanje je na koje odgovor trebaju pružiti buduća arheološka
 istraživanja.

²¹ A. Vuletić, Novi neolitski nalazi na području Cetinske krajine, Sinj 1973, 13—14.

²² S. Gunjača, Rad Muzeja hrvatskih starina u god. 1954, *SHP*, III. ser., sv. 6, 1958, 228; Z. Gunjača, Early medieval archaeological finds from Šibenik and its nearest surroundings, *Balcanoslavica*, 5, 1976, 19—20.

²³ S. Gunjača, Kratak osvrt na prilike i rad muzeja u Kninu, *SHP*, III. ser., sv. 1, 1949, 284—285; N. Gabrić, Neobjavljeni starohrvatski spomenici u Arheološkoj zbirci franjevačkog samostana u Sinju, *Kačić*, VI, 1974, 41.

Zusammenfassung

EIN FRÜHMITTELALTERLICHES GRAB AUS BITELIĆ

Der Verfasser behandelt einen frühmittelalterlichen Grabfund aus dem Dorfe Bitelić unweit von Sinj in Dalmatien. Das Grab wurde im Jahr 1983 am linken Ufer des Flusses Cetina gefunden. Die Umstände des Fundes erlaubten leider keine umfassendere Untersuchungen, so daß nicht sicher ist, ob es sich hier um ein Einzelgrab handelt, oder um einen Teil eines Gräberfeldes (Taf. I., II./1).

Es handelt sich um ein rechteckiges Grab, nach Ost — West ausgerichtet, mit einem Verstorbenen in ausgestreckter Lage (Zeichnung 1, Taf. II./2). Als Beigaben wurden im Grab zwei keramische Gefäße, ein eisernes Messer, ein Stück Feuerstein und ein Fragment eines weiteren eisernen Messers, wohl Feuerstahls (Zeichnung 2, Taf. III.) gefunden.

Für die Datierung und kulturelle Bestimmung des Fundes sind die beiden keramischen Gefäße von besonderem Interesse, die alle wesentlichen Merkmale der frühmittelalterlichen Keramik in Dalmatien aufweisen.³ Besonders interessant ist das größere der beiden Gefäße, wegen des eingeritzten Zeichen am Hals. Solche eingeritzte Zeichen sind nur für die dalmatinische frühmittelalterliche Keramik charakteristisch, und haben in übrigen slawischen Gebieten im frühen Mittelalter gar keine Analogien.⁴ Es handelt sich hier zweifellos um eine antike oder spätantike Tradition, da man zu dieser Zeit solche Zeichen besonders an Amphoren und Pithossen findet. Die Bedeutung dieser Zeichen an der frühmittelalterlichen Keramik ist nicht sicher geklärt. Nach späteren Funden von frühmittelalterlicher Keramik zu schließen handelt es sich wahrscheinlich um Töpferzeichen. Es gibt jedoch auch andere Erklärungen für diese Erscheinung (z. B. Zeichen des Bestellers, Zeichen mit magischer Bedeutung und dgl.⁶).

Bis jetzt wurden in Dalmatien etwa zehn solcher Gefäße gefunden.⁷ Interessant ist die Konzentration dieser Funde im unmittelbaren Hinterland von Zadar, in der Umgebung von Nin und in Kašić, also in Microregionen die bis jetzt die größte Anzahl solcher Funde aufweisen, und zwar aus Gräbern von mehreren gleichzeitigen Gräberfeldern im Gebiet einer Ortschaft. Ob man mit den erwähnten Zeichen auf verschiedene Werkstattzentren in diesen Ortschaften hinweisen wollte, oder auf keramische Formen, die aus anderen Gebieten importiert wurden, sind Fragen die auch weiterhin offenbleiben, zumindest bis zu dem Zeitpunkt da in den in Frage kommenden Ortschaften größere archäologische Forschungen durchgeführt werden können.

Wir setzen voraus, daß die Gefäße mit solchen Zeichen Import aus spätantiken (byzantinischen) Zentren an der Küste (Zadar?) sind, in erster Linie in Anbetracht ihrer auffallenden typologischen Gleichförmigkeit. Zur Bekräftigung dieser Vermutung führen wir den Fund aus Stankovci⁸ an, aus einem Gräberfeld das im Ganzen eine sehr starke spätantike Tradition hat (die Grabarchitektur, die barbarisierten antiken Formen der Keramik, der knöchernen Kamm, die eiserne Ahle) und das zweifellos in das 7. Jahrhundert zu datieren ist.

Die Töpferzeichen auf den Gefäßen des frühen Mittelalters in Dalmatien sind geradlinig und werden in verschiedenen Kombinationen am Bauch des Gefäßes angebracht.¹¹ Besonders interessant sind die Zeichen in der Form eines Monogramms mit ihren Reminiszenzen an ähnliche spätantike Zeichen in Dalmatien.¹³ Das Zeichen am Gefäß aus Bitelić unterscheidet sich von ihnen. Es ist am Hals des Gefäßes angebracht, mit eingeschnittenen geschwungenen Linien. Es wird aus zwei Zeichen in der Form von kursiven minuskeln Buchstaben »n« gebildet (Zeichnung 3). Wir vermuten, daß es sich um die Initialen des Töpfers handelt, und daß der gerade Strich am Ende des Zeichen ein Suspensionszeichen ist.

Für die Erforschung der dalmatinischen materiellen Kultur des frühen Mittelalters ist auch der Fund eines fragmentär erhaltenen eisernen Messers von Bedeutung. Da man auch einen Feuerstein gefunden hat, gibt es keinen Zweifel daran, daß das Messer sekundär als Feuerstahl gedient hat. Das Fragment gehört wahrscheinlich einem kürzeren Kampfmesser an, und ist mit eingeschnittenen Strichen und zick-zack Linien geschmückt; die Spitze ist profiliert. Da man bis jetzt in den frühmittelalterlichen Gräbern in Dalmatien keine Exemplare dieser Art gefunden hat (obzwar eiserne Messer zu den häufigsten und zahlreichsten Grabfunden gehören),¹⁴ setzen wir voraus, daß das Messer einem anderen, vielleicht spätantiken Kulturkreis angehört. Die Vermutung wird mit einem analogen Fund aus Istrien bekräftigt.¹⁶

Alle diese Elemente machen eine sehr frühe Datierung des Grabes aus Bitelić möglich. Es handelt sich jedoch ausschließlich um Vermutungen, und in Erwartung exakterer Elemente, datieren wir den Fund in eine zeitliche Periode von der Mitte des 7. bis zum 9. Jahrhundert.

Am Ende möchten wir noch auf die Wichtigkeit systematischer archäologischer Forschungen auf diesem Gebiet hinweisen, nicht nur wegen des hier behandelten Fundes, sondern auch wegen der ganzen archäologischen Topographie der Microregion. Funde auf benachbarten Fundorten (Zeichnung 4, Taf. IV.) ermöglichen die Feststellung daß hier eine kontinuierliche Besiedlung von der Antike bis zum späten Mittelalter Bestanden hatte.²²⁻²⁴